

op een hooger plan, zooals hij het zelf noemt. Maar tenslotte werd ook deze laatste band op een voor Strindberg bijna niet te beseffen wijze afgesneden door Harriet Bosse's tweede huwelijk. Aangrijpender tragiek dan die, welke wij vinden in de laatste brieven, laat zich nauwelijks denken.

Het is duidelijk, dat de geest die spreekt uit deze verzameling brieven bijzonder nauw aansluit bij die, welke Börge in zijn vergelijkende studie over Andersen en Strindberg naar voren meende te moeten brengen.

Tot slot nog een paar andere recente uitgaven, die van belang zijn voor de juistere kennis van Strindberg. Om te beginnen August Falck's boek *Fem aar med Strindberg* (Vijf jaar met Strindberg, Stockholm 1935). Hij beschrijft o.a. de stichting en de geschiedenis van Strindberg's eigen theater „Intiman”, waarbij Falck het directeursschap bekleedde en tevens als eerste acteur optrad. Tal van anecdoten, het vele brieven- en illustratiemateriaal, de bijzonderheden over de opvoeringen en Strindberg's groote aandeel in de regie, het is alles van veel belang. Dan zijn er de mémoires van den Duitschen arts Carl Ludwig Schleich, een groot vriend van Strindberg. Merkwaardig is, dat Schleich den denker in Strindberg zeer hoog aanslaat. Hij constateert verscheidene gevallen, waar Strindberg in zekeren zin intuïtief op de resultaten van latere wetenschappelijke onderzoekingen vooruitliep. Tenslotte snijdt Börge in zijn laatste boek *Kvinden i Strindbergs Liv og Digtning* nieuwe zeer centrale problemen aan, als hij de „scenische”, aan vele opvoeringen getoetste werking van Strindberg's stukken aan een onderzoek onderwerpt en daarbij waardevolle regieaanwijzingen geeft.

Het vele nieuwe materiaal, dat ons op het oogenblik ten dienste staat, maakt een herwaardeering van Strindberg's kunst absoluut noodzakelijk. De tijdsafstand maakt haar gemakkelijker en waarborgt grootere objectiviteit. Börge is den weg der herwaardeering (hetgeen zeer zeker niet wil zeggen idealiseering) ingeslagen met zijn beide studies, die blijk geven van zijn bewondering en zijn geestelijke verwantschap met den grooten schrijver.

Over het geheel genomen moet men concludeeren, dat August Strindberg, zooals hij te voorschijn treedt uit de werken *na de Inferno-crisis*, te weinig begrepen en geschat is geworden. De vertolking van Strindberg enkel als naturalist, als vrouwenhater, geestesproletariër, instinctmensch enz. is eenzijdig en verkeerd, evenals het niet aangaat Strindberg's religieuze beleven schamper glimlachend voorbij te gaan. Dat b.v. de strijdvraag over de vrouwenemancipatie, welke Strindberg eenzijdig, kinderachtig en manisch behandelde, verouderd is, laat geen twijfel over. Gelukkig is het echter allerm minst het